

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Анцупова Тетяна Олександрівна

УДК: 341.1/.8(477.7)

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
ПРИЧОРНОМОРСЬКИХ ДЕРЖАВ**

Спеціальність: 12.00.11. – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ - 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права і міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор юридичних наук, професор
БАЙМУРАТОВ Михайло Олександрович,
Одеська національна юридична академія,
проректор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
МЕРЕЖКО Олександр Олександрович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, доцент кафедри
міжнародного приватного та митного права

кандидат юридичних наук, доцент
ВІНГЛОВСЬКА Олена Іванівна,
Міжнародний Соломонів університет (м. Київ),
доцент кафедри публічного права

Провідна установа – Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого
Міністерства освіти і науки України (м. Харків)

Захист відбудеться 21 жовтня 2003 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.10 в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Мельникова, 36/1).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 58, к.10).

Автореферат розісланий 17 вересня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Бурлай Є.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертації пов'язана з корінними змінами в світовій політиці та економіці в останнє десятиліття XX сторіччя, результатом яких стало очевидне поглиблення міжнародного співробітництва держав, в тому числі й на регіональному рівні. Не можна не помітити, що прагнення до співробітництва Причорноморських держав є основною рушійною силою розвитку Чорноморського регіону, який в географічному аспекті охоплює Чорне й Азовське моря і розташовані на їх узбережжі держави (Болгарію, Грузію, Росію, Румунію, Туреччину, Україну).

Зацікавленість Причорноморських держав у вирішенні проблем раціонального використання просторів і ресурсів Чорного моря, потреба в об'єднанні зусиль в інших напрямках міжнародного співробітництва “дозволяють констатувати існування тут проблемного вузла міждержавних відносин і виділити зазначений район як регіон міжнародно-правового регулювання” (Висоцький О.Ф.). Відповідно на даний момент перед вітчизняною наукою міжнародного права постала ціла низка актуальних питань, які мають відчутне практичне значення, - специфіка Чорноморського регіону, його міжнародно-правові характеристики, місце і роль України в сучасних процесах регіонального і субрегіонального співробітництва держав, особливості договірної практики Причорноморських держав, організаційно-правові форми їх міжнародно-правового співробітництва; правовий аналіз діяльності і статус створених у Чорноморському регіоні міжнародних організацій, характер та особливості двостороннього співробітництва Причорноморських держав тощо. Зрозуміло, що від коректного вирішення цих питань прямою мірою залежатиме результативність зовнішньополітичної та економічної діяльності України в цьому регіоні та успіхи інтеграційних процесів, учасником яких вона є.

Крім зазначеного, актуальність даної теми обумовлена практичною відсутністю у вітчизняній науці міжнародного права комплексних досліджень правових проблем, які виникли у зв'язку з міжнародно-правовим співробітництвом Причорноморських держав.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження затверджена вченою радою Одеської національної юридичної академії і є складовою частиною науково-дослідницької теми ОНЮА “Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави”, (державний реєстраційний № 0101U001195).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз основних форм, напрямків і рівнів міжнародного співробітництва Причорноморських держав, а також особливості міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у Чорноморському регіоні. Відповідно основна увага приділяється характеристиці основних рис сформованого тут правового порядку, насамперед в тій його частині, що стосується багатосторонньої дипломатії (в т.ч. інституціалізації міжнародно-правового співробітництва Причорноморських держав) і особливостей їх двостороннього співробітництва.

Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання наступних завдань:

- з'ясувати співвідношення понять “регіон”, “субрегіон”, “регіоналізм”, “інтеграція”, “глобалізація”;

- здійснити міжнародно-правову характеристику Чорноморського регіону в контексті, зокрема, аналізу правового статусу і правового режиму Чорного й Азовського морів;

- з'ясувати спільні інтереси Причорноморських держав, що обумовлюють їх багатостороннє співробітництво в рамках Чорноморського регіону;

- проаналізувати договірну практику Причорноморських держав по основних напрямках співробітництва;

- класифікувати основні форми, напрямки (області, сфери), рівні міжнародно-правового співробітництва держав взагалі і в Чорноморському регіоні зокрема;

- визначити правову природу міжнародних організацій Чорноморського регіону і здійснити правовий аналіз їх діяльності;

проаналізувати особливості двостороннього співробітництва Причорноморських держав;

сформулювати пропозиції щодо удосконалення договірно-правової бази міжнародного співробітництва Причорноморських держав.

Об'єктом дослідження виступає міжнародно-правове співробітництво держав у Чорноморському регіоні. Його предметом є теоретичні і практичні питання діяльності Причорноморських держав, спрямованої на становлення та розвиток системи міжнародно-правового співробітництва в Чорноморському регіоні.

Методи дослідження. Методологічною базою дослідження служать принципи, методи і способи, що забезпечують комплексність, всебічність дослідження поставленої проблеми. У процесі дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Серед них, зокрема, - системний, формально-логічний, метод порівняльного аналізу, історико-правовий та інші. Так, *системно-функціональний, і формально-логічний методи* були використані при дослідженні системи міжнародного співробітництва держав та розробці класифікації основних форм, напрямків (областей, сфер), рівнів міжнародно-правового співробітництва держав у сучасному світі і Чорноморському регіоні, зокрема; *історико-правовий метод* використовувався для дослідження еволюції розвитку нормативно-правової бази щодо міжнародного універсального і регіонального співробітництва держав; *метод порівняльного аналізу* – для визначення спільних регіональних інтересів Причорноморських держав, порівняльного аналізу міжнародних документів, що закріплюють принцип співробітництва держав; *спеціально-юридичний метод* – для визначення правової природи міжнародних організацій Чорноморського регіону і дослідження договірної практики Причорноморських держав по основних напрямках їх співробітництва.

Теоретичною основою дослідження є роботи відомих юристів-міжнародників і конституціоналістів (як українських, так і закордонних), зокрема, Баймуратова М.О., Блатової Н.Т., Вінгловської О.І., Денисова В.Н., Ігнатенко Г.В., Кожевнікова Ф.І., Колосова Ю.М., Корецького В.М., Кудрявцева В.М., Лукашука І.І., Мережка О.О., Остапенка Д.Д., Погорілка В.Ф., Тимченка Л.Д., Тиунової О.І., Тункіна Г.І., Ушакова Н.А., Фельдмана Д.І., Черкес М.Ю., Шемшученка Ю.С., Броунлі Я., Снайдера Д., Тускоза Ж. та ін.; роботи фахівців з теорії держави і права (Алексєєва С.С., Манова Г.Н., Давида Р., Брауна Л.), філософії та філософії права (Нерсисянца В.С.,

Тихонравова Ю.В., Бичка І.В., Табачковського В.Г., Горака Г.І. та ін.), економіки (Соколенка С.А., Дмитрієва Т.М., Лукьяненко Д.Г., Мацко Т.О., Резніченко В.І.). Особливе значення при вивченні проблеми мали роботи д.ю.н. О.Ф. Висоцького.

Джерельну основу дослідження склали також численні міжнародні угоди, конвенції, декларації універсального, субрегіонального і регіонального характеру, чинне законодавство України; установчі документи та документи діяльності міжнародних організацій Чорноморського регіону і субрегіону, таких як Асоціація судновласників Чорноморського басейну (БІНСА), Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), міжнародний Чорноморський клуб (МЧК) та ін.

Наукова новизна дослідження. Дисертація є першою в сучасній науці міжнародного права спробою комплексно та системно проаналізувати явище міжнародного співробітництва Причорноморських держав. Ця тематика у певних аспектах вивчалася політологами й економістами, але міжнародно-правові дослідження даного регіону практично відсутні.

В роботі досліджено теоретичні і практичні передумови інституціоналізації міжнародно-правового співробітництва в Чорноморському регіоні, обґрунтовано основу такого співробітництва в її економічному, політичному та історичному аспектах, виявлено основні особливості багатостороннього і двостороннього співробітництва Причорноморських держав.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження найбільшою мірою знаходить своє відображення в наступних положеннях і висновках:

- в умовах глобалізації регіоналізм виступає як результат і показник розширення і поглиблення міжнародних зв'язків, ускладнення системи міжнародних відносин і відповідного розвитку й удосконалення міжнародного права;

- специфіка Чорноморського регіону полягає не тільки в особливому правовому статусі Чорного й Азовського морів та їх унікальному геополітичному положенні, але й у різному рівні соціально-економічного розвитку прибережних держав, а також їх одночасній участі в інших міжнародних регіональних та субрегіональних організаціях і/або угодах;

- спільними інтересами для всіх Причорноморських держав, що склали основу для формування різних організаційно-правових форм співробітництва в регіоні, є: економіка, захист Чорного й Азовського морів від забруднення, розвиток транспортних комунікацій, розвиток туризму, захист прав і свобод людини, наука, культура та ін.; найбільш пріоритетними з них є економічне співробітництво і захист Чорного моря від забруднення;

- коректна класифікація основних форм, напрямків і рівнів міжнародно-правового співробітництва держав у сучасному світі є необхідною теоретичною основою для дослідження основних організаційно-правових форм співробітництва в Чорноморському регіоні;

- Організація Чорноморського економічного співробітництва – єдина міжнародна організація у Чорноморському регіоні, яка за правовою природою є міжурядовою; інші міжнародні організації, правовий статус яких проаналізовано в роботі, є або неурядовими (БІНСА, МЧК), або організаціями з ще невизначеним правовим статусом (ГУУАМ, Балто-Чорноморський союз, “Blackseafor”);

- правовий аналіз цілей створення і діяльності деяких міжнародних організацій Чорноморського регіону дозволяють говорити про спільні для них стратегічні цілі (інтеграція в європейський економічний простір, налагодження нових європейських і євразійських транспортно-комунікаційних коридорів, входження в існуючі європейські та інші міжнародні організації з безпеки і співробітництва);

- особливості двостороннього співробітництва Причорноморських держав значною мірою зумовлено наслідками виникнення після розпаду СРСР трьох прибережних держав (Грузії, Росії, України). З їх появою виникла проблема делімітації морських просторів (визначення меж континентального шельфу і виняткової економічної зони) та необхідність створення нової нормативної основи двостороннього співробітництва Причорноморських держав.

Практичне значення отриманих результатів. Положення дисертації можуть бути використані: 1) в процесі створення політичних документів відповідної спрямованості на міжнародному та національному рівнях (наприклад, в процесі розробки міжнародних стратегічних планів, національних програм економічного, екологічного, культурного спрямування тощо); 2) в практичній діяльності органів зовнішніх зносин України щодо співробітництва з Причорноморськими державами, а також в діяльності урядових і неурядових міжнародних організацій та інших об'єднань, створених в Чорноморському регіоні та субрегіоні (ОЧЕС, МЧК, ГУУАМ, Балто-Чорноморський союз та ін.); 3) в науково-дослідній роботі - для подальшого дослідження проблем та особливостей міжнародно-правового співробітництва взагалі і Причорноморських держав зокрема; 4) в навчальному процесі - в процесі викладання курсу “Міжнародне публічне право”, при розробці методичної та навчальної літератури з цієї дисципліни. Перспективною представляється розробка практично-орієнтованого спецкурсу “Міжнародно-правове співробітництво Причорноморських держав”.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри міжнародного права і міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії, а також на щорічних звітних конференціях професорско-викладацького складу і аспірантів ОНЮА (другій - 29-30 березня 1999 р.; третій - 28-29 лютого 2000 р.; четвертій - 28-29 березня 2001р.). Результати дослідження були апробовані також на конференції “Проблеми захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина” (Інститут адвокатури при Київському університеті імені Тараса Шевченка, 21-22 травня 1999 р.); на міжнародних науково-практичних конференціях: “Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція” (27 жовтня 2000р., ОНЮА, м. Одеса); “Європа – Японія – Україна: шляхи демократизації державно-правових систем” (17-20 жовтня 2000р., Інститут держави і права НАН України, м. Київ); на Всеукраїнському науково-практичному симпозиумі “Права людини та сучасні проблеми розвитку українського суспільства”(20 квітня 2001р., ОНЮА, м. Одеса).

Публікації. Основні положення, результати і висновки дисертації викладено у п'яти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, а також у двох тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою і завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, основної частини (три розділи, що містять дев'ять

підрозділів), висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації 168 сторінок, список використаної літератури складає 16 сторінок (186 джерел).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкривається вагомість проблеми міжнародного співробітництва в Чорноморському регіоні, ступінь її дослідженості, обґрунтовується актуальність дослідження і його наукова новизна.

Розділ 1 “Міжнародно-правова характеристика Чорноморського регіону в умовах глобалізації” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. “Регіоналізм в умовах глобалізації” проведене системно-етимологічне дослідження понять “регіон”, “Чорноморський регіон”, “Чорноморський субрегіон”, “регіональний і глобальний підхід”, “регіоналізм”, “інтеграція”, “глобалізація”. Серед численної кількості критеріїв щодо визначення поняття “регіон”, автор виділяє, насамперед, географічний, відповідно до якого Чорноморський регіон охоплює Чорне і Азовське моря і держави, що розташовані на їхньому узбережжі (Болгарія, Грузія, Росія, Румунія, Турція, Україна). При цьому аналізуються й інші фактори що обумовлюють виникнення Чорноморських регіону та субрегіону.

Основою для проведення правового аналізу явища міжнародного регіоналізму автор вважає відповідні положення Статуту ООН щодо створення регіональних угод і органів, а також наукові погляди фахівців, що досліджували правову природу регіоналізму. В результаті цього аналізу виявлено основні умови і принципи, згідно яких держави мають право вживати регіональні дії. Досліджуючи вихідний понятійний апарат, автор підкреслює актуальність питань про співвідношення понять “регіоналізм” і „глобалізація” і, відповідно, „регіональні напрямки співробітництва” і „глобальні напрямки співробітництва” держав.

У підрозділі 1.2. „Міжнародно-правова характеристика Чорноморського регіону: його специфіка та особливості” досліджено новітню історію розвитку Чорноморського регіону, об’єктивні і суб’єктивні фактори, що прискорили формування Чорноморської зони економічного співробітництва. Автор досліджує специфіку даного субрегіонального об’єднання держав і Чорноморського регіону в цілому. Зокрема, визначається правовий статус Чорного і Азовського морів, з використанням положень Конвенції ООН з морського права 1982 р., та національного законодавства Причорноморських держав стосовно визначення територіальних вод, виключної економічної зони, континентального шельфу.

Автор виявляє не тільки географічні, але й геополітичні, історичні, екологічні та економічні особливості Чорноморського регіону. Особливий статус Чорного моря підтверджують і деякі міжнародні документи, зокрема, Лондонська Конвенція по запобіганню забруднення моря з суден 1973 р., яка проголосила Чорне море “особливим районом”, Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 р. та інші. Далі аналізуються передумови міжнародного співробітництва в рамках Чорноморського регіону, його мотивація, цілі і завдання. В світлі викладеного, Чорноморська зона економічного співробітництва розглядається як засіб для розв’язання ряду проблем, що стоять перед державами регіону (стимулювання

національної економіки держав-учасниць, ліберальне оподаткування ввозу і вивозу товарів в рамках регіону, відкриття економіки регіону для світового ринку, вступ до Європейського Союзу, що є стратегічною метою для більшості держав Чорноморського регіону, а також інші, про які йдеться в Декларації про Чорноморське економічне співробітництво 1992 р).

Проаналізовано специфіку Чорноморського регіону, яка полягає не тільки в особливому правовому статусі Чорного і Азовського морів і їх унікальному геополітичному розташуванні, але й в різному рівні соціально-економічного розвитку Причорноморських держав, а також в одночасній участі кожної з них в інших міжнародних регіональних і субрегіональних організаціях і/або угодах.

У підрозділі 1.3. “Роль і місце України в процесах регіональної і субрегіональної інтеграції” детально проаналізовані основні інтереси і пріоритети України в Чорноморському регіоні, значення останнього як зв’язуючої ланки з іншими регіонами світу, насамперед, з Європою. Робиться висновок, що зовнішня політика України суттєвою мірою зорієнтована на регіональне і субрегіональне співробітництво. З метою визначення ролі і місця України в процесах регіональної і субрегіональної інтеграції здійснено історико-правовий аналіз інституціоналізації відносин між Україною та європейськими і євроатлантичними міжнародними організаціями.

Розділ 2 “Система міжнародно-правового співробітництва Причорноморських держав” містить три підрозділи.

В підрозділі 2.1. “Принцип співробітництва держав і Чорноморське регіональне співробітництво” досліджуються поняття і сутність міжнародно-правового співробітництва держав у сучасному світі. Визначальним тут є той факт, що поняття “співробітництво” у практиці міжнародних відносин, зокрема між державами Чорноморського регіону, набуває оновленого значення. За останнє десятиліття ХХ ст. змінилася не тільки практика виконання міжнародного принципу співробітництва держав. Змінився і його морально-політичний аспект (із моменту закріплення в 1945р. у Статуті ООН). Одночасно удосконалюється і розвивається його нормативно-правовий зміст, що виражається в його закріпленні в зростаючій кількості міжнародно-правових документів. Автор прослідковує тенденцію розвитку принципу співробітництва, аналізуючи ряд принципово важливих міжнародних документів (Статут ООН, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об’єднаних Націй 1970 р., Заключний акт НБСЄ 1975 р., Паризька Хартія для нової Європи 1990 р., Декларація Хельсінської зустрічі “Виклик часу перемін” 1992 р. тощо). До дотримання і виконання міжнародного принципу співробітництва на регіональному рівні закликає й Конвенція ООН з морського права, 1982 р., яка передбачає співробітництво держав, що омиваються замкнутими і напівзамкнутими морями. Але учасниками Декларації про Чорноморське економічне співробітництво, 1992 р. є не тільки прибережні держави Чорного моря, але й ті, що знаходяться у безпосередній географічній близькості до них і входять до Чорноморського субрегіону. Подібні форми співробітництва передбачені також ст.ст. 129, 130 частини Х Конвенції ООН з морського права 1982 р. Співробітництво в

рамках Чорноморського субрегіону є, таким чином, цілком закономірним і відповідає основним вимогам сучасного міжнародного права.

Дослідивши регіональний аспект міжнародного співробітництва держав, автор звертає увагу на специфічну рису сучасного етапу розвитку міжнародного принципу співробітництва, яка полягає в стрімкому зростанні кількості конкретних міжнародно-правових норм універсального і регіонального рівня, що детально регулюють процес співробітництва, встановлюють його порядок, правила та механізми, види і можливі правові форми. Основний політичний зміст таких норм – заклик до активного співробітництва держав та закріплення основних форм такого співробітництва.

У підрозділі 2.2. “Договірна практика Причорноморських держав про міжнародно-правове співробітництво в сфері економіки, екології і захисту Чорного і Азовського морів від забруднення” аналізуються поняття “регіональна угода”, ознаки регіональних угод, зміни правової характеристики таких угод в разі приєднання до них, держави, що не входять у даний регіон, пропонується включення до класифікації міжнародних договорів ще одного виду багатосторонніх угод – субрегіональних. Далі в роботі досліджується чинна договірно-правова база співробітництва Причорноморських держав по основних напрямках. Всі угоди класифікуються за ступенем відкритості і наявності ознак регіональності чи субрегіональності. Автор приділяє певну увагу правовим проблемам створення зони вільної торгівлі в рамках ЧЕС і регулювання вільних економічних зон, виявляються основні проблеми функціонування СЕЗ і ТПР в Україні. Особливу увагу звернуто на такий важливий напрямок співробітництва, як боротьба із забрудненням Чорного моря. При дослідженні даної проблеми враховано наукові прогнози, проведено правовий аналіз численних міжнародних документів у цій області, в тому числі створених за участю Причорноморських держав (наприклад, Бухарестська Конвенція захисту Чорного моря від забруднення, укладена між усіма Причорноморськими державами 21 квітня 1992 р. і ратифікована Україною 4 лютого 1994 р. та ін.). Говорячи про проблеми реалізації останньої в Україні, автор аналізує стан національного законодавства в сфері охорони морського середовища. Проаналізовано також основні положення Державної програми охорони і відтворення Азовського і Чорного морів на період 2001-2010р. із зверненням уваги на необхідність здійснення вискоєфективних екологічних заходів, апробованих в інших країнах світу.

У підрозділі 2.3. “Організаційно-правові форми співробітництва Причорноморських держав як елемент системи міжнародно-правового співробітництва” міститься теоретичний матеріал, побудований, зокрема, на розмежуванні таких дефініцій як: „форма”, „правова форма”, „організаційно-правова форма”, „напрямок”, „рівень співробітництва” та ін. На основі сукупного аналізу різних підходів до даної проблеми (Баймуратов М.О., Бутко І.Ф., Моисеев Є.Г) автор вважає, що організаційно-правові форми міжнародного співробітництва необхідно розглядати як елемент системи міжнародного співробітництва. Рівноцінними елементами даної системи є також напрямки (області, сфери) міжнародного співробітництва, рівні, на якому воно відбувається, та кількість сторін, що беруть в ньому участь. На основі здійсненого аналізу автором запропоновано варіант класифікації міжнародно-правового співробітництва держав по різних підставах.

Дослідженням доводиться нерозривний зв'язок і взаємозалежність всіх елементів запропонованої класифікації. Деякі з них (що обумовлено об'єктом і предметом дослідження) піддаються більш детальному і глибокому аналізу.

Розділ 3 “Колективна і двостороння дипломатія і міжнародно-правові форми її реалізації у Чорноморському регіоні” також складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. “Роль і значення міжнародної дипломатії у співробітництві держав” йдеться про те, що у світі і Європі сформувалися нові способи підтримки міжнародного миру і безпеки, що підвищують роль і вагомість міжнародного співробітництва. Превентивна дипломатія як найперша ланка в системі способів забезпечення миру і безпеки є предметом дослідження у даному підрозділі і становить особливий інтерес, оскільки вона є найважливішим інструментом здійснення зовнішніх зносин будь-якої незалежної держави на міжнародній арені. Автор визначає поняття дипломатії у вузькому і широкому сенсі, аналізує її значення для багатостороннього і двостороннього співробітництва держав, досліджує систему органів, що займаються дипломатичною роботою, аналізує функції дипломатичних представництв, передбачені Віденською конвенцією про дипломатичні зносини. На думку дисертанта, функція дипломата як посередника між двома культурами здобуває особливе значення для нових незалежних держав, у тому числі для України. Дипломатія потрібна в даному випадку не тільки як засіб реалізації зовнішньої політики в звичайному розумінні цього слова, але і як спосіб сприяння інтеграції держави в глобальний і регіональний процеси, підтримки діалогу і співробітництва з іншими державами і міжнародними організаціями на всіх рівнях.

У підрозділі 3.2. “Інституціоналізація міжнародно-правового співробітництва Причорноморських держав” проведено правовий аналіз діяльності міжнародних організацій Чорноморського регіону і субрегіону, в рамках яких здійснюється багатостороннє співробітництво Причорноморських держав. Авторка припускає, що в ХХІ ст. геополітична роль і значення Чорноморського регіону будуть істотно зростати завдяки його стратегічному розташуванню, а також значному економічному потенціалу. Відповідно зростатиме роль Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) як субрегіональної міжурядової організації. У даному підрозділі проводиться правовий аналіз і оцінка діяльності таких організацій і інших об'єднань держав Чорноморського субрегіону, як ОЧЕС, ЧБТР, БІНСА, МЧК, ГУУАМ, Балто-Чорноморський союз, єврорегіонів “Карпати”, “Буг”, “Нижній Дунай”, досліджуються напрямки їх діяльності, система органів, їх компетенція, порядок прийняття рішень тощо. Обґрунтовуються політичні й економічні інтереси України в рамках даних організацій. Так, в рамках ГУУАМ значні інтереси Україна має у Кавказькому регіоні та у Центральній Азії, що обумовлено формуванням нових транспортно-комунікаційних коридорів, нових систем безпеки в Чорноморсько-Каспійському геополітичному просторі. Крім цього, автор аналізує деякі спільні стратегічні цілі міжнародних організацій Чорноморського регіону (інтеграція до європейського економічного простору, формування нових європейських та євразійських транспортно-комунікаційних коридорів, співпраця з європейськими і євроатлантичними організаціями з безпеки і співробітництва тощо).

Підрозділ 3.3. “Характер і особливості двостороннього співробітництва Причорноморських держав” присвячений аналізу чинної правової бази щодо

двостороннього співробітництва України з такими державами регіону як Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина. З'ясовується різний рівень розвитку двосторонніх відносин між зазначеними державами, деякі прогалини в законодавстві України з цих питань, хоча безумовно важливим досягненням є той факт, що за період з 1992 по 1997 рр. Україна заключила базові двосторонні угоди про дружбу і співробітництво з усіма Причорноморськими державами. Автор зазначає, що особливості двостороннього співробітництва Причорноморських держав головним чином викликані наслідками появи (після розпаду СРСР) нових трьох прибережних держав Чорного моря – Грузії, Росії й України, в результаті чого з'явилася проблема делімітації морського простору (визначення меж континентального шельфу і виключної економічної зони) і необхідність створення нової нормативної основи двостороннього співробітництва Причорноморських держав.

У висновках по здійсненому дослідженню, зокрема, зазначається:

1. В умовах нового етапу розвитку міжнародних відносин, в умовах глобалізації перед світовою спільнотою виникають нові завдання по подальшому реформуванню організації міжнародного співробітництва держав. В сучасному світі зростають взаємозв'язок і взаємозалежність держав одна від одної і від світової спільноти в цілому; серед чинників, що їх зумовлюють, географічна близькість відіграє визначальну роль. В результаті, поряд з універсальними, утворюються регіональні організації, членами яких стають держави певного географічного району.

2. Специфіка Чорноморського регіону полягає, насамперед, в особливих географічних і геофізичних властивостях Чорного та Азовського морів, які відповідно до Конвенції ООН з морського права (1982) можна віднести до категорії морів “замкнених або напівзамкнених”.

Особливості субрегіонального об'єднання Причорноморських держав, що створили зону Чорноморського економічного співробітництва полягає в різному рівні їх соціально-економічного розвитку, а також в тому, що всі держави-учасниці Декларації про ЧЕС водночас є учасницями інших регіональних і субрегіональних організацій і/або угод. Так, наприклад, Греція є членом ЄС і бере участь у Середземноморській ініціативі.. Турція також приймає участь у Середземноморському регіональному співробітництві. Грузія, Росія і Україна є членами СНД і т.д.

3. Чорноморське регіональне співробітництво здійснюється відповідно до універсального принципу співробітництва держав, однак на сучасному етапі стрімко зростає кількість конкретних міжнародно-правових норм як універсального, так і регіонального рівнів, що детально регулюють процес співробітництва, визначають його порядок, правила та механізми, види та можливі правові форми. Основний політичний зміст таких норм – заклик до активного співробітництва держав та закріплення основних форм такого співробітництва.

4. Особливою рисою регіональних угод є поява їх в результаті прагнення і зацікавленості держав регіону у вирішенні регіональних проблем міжнародно-правовими засобами. У випадку, коли спільна регіональна проблема представляє інтерес для держави, що не входить до даного регіону, держави регіону мають право спільно вирішити питання про можливість і спосіб залучення певної держави до співробітництва в рамках регіональної діяльності. Юридичною основою

для цього є зазначення в тексті угоди про відкритість, закритість чи напівзакритість з точки зору можливого приєднання до неї інших держав. Якщо таке приєднання не змінює мети та об'єкта угоди – вона може кваліфікуватися як регіональна. Якщо ж приєднання декількох держав змінює характер угоди, або супроводжується розширенням її мети чи об'єкта, угода втрачає ознаки регіональності. Таким чином, уявляється можливим включення до класифікації міжнародних договорів ще одного вида багатосторонніх угод – субрегіональних угод.

Дослідження договірно-правової бази Причорноморських держав підтверджує пріоритетність їх співробітництва в сфері економіки, екології і захисту Чорного моря від забруднення, що дозволяє вважати дані напрямки основними напрямками співробітництва в регіоні.

5. Розроблена автором класифікація основних форм, напрямків і рівнів міжнародно-правового співробітництва держав в сучасному світі є необхідною теоретичною основою для дослідження основних організаційно-правових форм співробітництва в Чорноморському регіоні.

Спираючись на порівняльний аналіз різних наукових підходів, організаційно-правовою формою міжнародного співробітництва необхідно вважати формальний прояв організаційно-правової діяльності в сфері міжнародного співробітництва. Така діяльність (правова і неправова) може здійснюватись при участі різної кількості сторін, а також може реалізовуватись в універсальних, субрегіональних і регіональних організаціях і угодах на будь-якому рівні.

6. В результаті дослідження процесів інституціоналізації у Чорноморському регіоні і субрегіоні було встановлено, що в них існує тільки одна міжурядова організація – ОЧЕС. Інші міжнародні організації є або неурядовими (БІНСА, МЧК), або їх правовий статус ще не визначений (ГУУАМ, Балто-Чорноморський союз, “Blackseafor”).

7. Особливості двостороннього співробітництва Причорноморських держав в основному викликані наслідками появи (після розпаду СРСР) нових трьох прибережних держав Чорного моря – Грузії, Росії, України, в результаті чого постала проблема делімітації спільного морського простору, яка має бути вирішена шляхом певних удосконалень договірно-правової бази Причорноморських держав і яка вирішується дуже повільно. Зокрема, досі не прийнято двосторонньої угоди між Україною і Росією стосовно делімітації просторів Азовського моря, відсутня угода про розмежування континентального шельфу України і Румунії в Чорному морі. Разом з тим, потрібно зазначити, що за період з 1992 р. по 1997 р. Україна встановила двосторонні дипломатичні відносини з усіма Причорноморськими державами, що знайшло своє відображення, зокрема, в укладанні двосторонніх угод про дружбу і співробітництво (з Болгарією і Турцією – у 1992 р., з Грузією – у 1993 р., з Росією і Румунією – у 1997 р.).

8. Процеси інтеграції і глобалізації, що відбуваються у сучасному світі, вимагають приділити особливу увагу питанням взаємодії регіонального (субрегіонального) і універсального рівнів співробітництва держав.

Міжнародно-правове співробітництво Причорноморських держав – це основана на принципах міжнародного права діяльність органів зовнішніх зносин (внутрідержавних і закордонних) Причорноморських держав, а також міжнародних

урядових регіональних і субрегіональних організацій по встановленню і розвитку міжнародних контактів в рамках Чорноморського регіону з метою раціонального використання економічних, природних, екологічних та інших ресурсів на умовах взаємної зацікавленості, що виражається у підготовці, створенні, прийнятті відповідних міжнародно-правових документів, їх реалізації і контролі за їх виконанням.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Дипломатія як спосіб реалізації принципу міжнародного співробітництва // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. – Вип. 8. – Одеса: Юридична література, 2000. – С.164 – 168.

Cooperation in the Black Sea region: participation of Ukraine // Юридический вестник. – 2000. – № 3. – С. 144 – 146.

Роль міжнародного співробітництва держав у становленні сучасного українського конституціоналізму // Сучасний конституціоналізм і конституційна юстиція: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Жовтень, 2000 / За ред. С.В. Ківалова, М.Ф.Орзіха. – Бібліотека журналу “Юридичний вісник”. – Одеса: Юридична література, 2001. – С. 316 – 320.

Інтеграційні процеси у Чорноморському регіоні – крок до об'єднаної Європи // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 10. – К.: Ін-т держави і права НАН України ім. В.М. Корецького, 2001. – С.455 – 462.

Організаційно-правові форми співробітництва Причорноморських держав на сучасному етапі розвитку регіону // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наук. праць. Вип. 12. – Одеса: Юридична література, 2001. – С.173-177.

Субрегіональное сотрудничество Причерноморских государств в сфере защиты прав человека // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. Вип. 12. – Одеса: “Юридична література”, 2001. – С. 143 – 148.

Роль і місце принципу міжнародного співробітництва держав у системі принципів міжнародного публічного права // Актуальні проблеми держави і права. Вип.11 (Випуск підготовлено на матеріалах 4-ї (56-ї) звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу ОНЮА “Правові проблеми становлення та розвитку сучасної Української держави”, березень – 2001р.). – Одеса: Юридична література, 2001. – С. 606 – 609.

АНОТАЦІЇ

Анцупова Т.О. Міжнародно-правове співробітництво Причорноморських держав. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11. – міжнародне право. – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2003.

Дисертація є науковим дослідженням теорії і практики міжнародного-правового співробітництва Причорноморських держав в умовах світових і європейських інтеграційних процесів другої половини ХХ – початку ХХІ століть.

У рамках дослідження розвивається новий комплексний підхід до розгляду організаційно-правових форм співробітництва Причорноморських держав як частки

системи міжнародно-правового співробітництва на основі запропонованого автором варіанта класифікації міжнародного співробітництва держав.

Виявлено роль і значення міжнародної дипломатії у співробітництві держав. Досліджено сутність багатостороннього співробітництва в рамках міжнародних організацій Чорноморського регіону. Висвітлено характер і особливості двостороннього співробітництва Причорноморських держав.

Ключові слова: Чорноморський регіон; Чорноморський субрегіон; регіоналізм; система міжнародного співробітництва; організаційно-правові форми міжнародного співробітництва Причорноморських держав; двостороння і колективна дипломатія.

Анцупова Т.А. Международно-правовое сотрудничество Причерноморских государств. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Киев, 2003.

Диссертация является научным исследованием теории и практики международного сотрудничества Причерноморских государств на фоне мировых и европейских интеграционных процессов второй половины XX – начала XXI столетий.

На основе выявления особенностей Черноморского региона, правового статуса и правового режима Черного и Азовского морей определены понятия “Черноморский регион” и “Черноморский субрегион”. Исследовано соотношение понятий “регионализм” и “глобализация”, “региональный подход” и “глобальный подход”, “региональные направления сотрудничества” и “глобальные направления сотрудничества”. Осуществлен правовой анализ договорной практики Причерноморских государств, на основе чего определены основные направления сотрудничества в Черноморском регионе: экономика, экология и защита Черного и Азовского морей от загрязнения. При рассмотрении вопросов экономического сотрудничества Причерноморских государств определенное внимание уделяется правовым проблемам создания зоны свободной торговли в рамках ЧЭС и правовому регулированию свободных экономических зон. Выявляются основные проблемы функционирования СЭЗ и ТПР в Украине. Особое внимание уделяется экологическим проблемам Черноморского региона. Анализ международных соглашений в этой области позволяет выявить степень участия в них Причерноморских государств и проанализировать развитие национального законодательства Украины в сфере охраны морской среды и его соответствие международно-правовым нормам.

Исследованы особые свойства региональных соглашений. Обосновывая возможность взаимосвязи и взаимозависимости нескольких соседних регионов, требующей соответственно адекватного правового урегулирования межрегиональных отношений, автор предлагает включить в классификацию международных договоров еще один вид многосторонних соглашений – субрегиональные соглашения.

В рамках исследования раскрывается новый комплексный подход к рассмотрению организационно-правовых форм сотрудничества Причерноморских государств. Он заключается в рассмотрении организационно-правовой формы как элемента системы международно-правового сотрудничества. Равноценными элементами данной системы являются также направление (область, сфера) международного сотрудничества; уровень, на котором происходит сотрудничество и количество участвующих сторон, что лежит в основе предложенного автором варианта классификации международного сотрудничества государств.

Автор исследовал роль и значение международной дипломатии в международно-правовом сотрудничестве Причерноморских государств. В результате исследования процессов институционализации в Черноморском регионе проведен анализ правовой природы и деятельности таких международных организаций региона и субрегиона, как ОЧЭС, ЧБТР, МЧК, ГУУАМ, Балто-Черноморский союз и многих других, исследованы направления деятельности, система органов и их компетенция, порядок принятия решений и т.д. Выявляются общие стратегические цели для некоторых международных организаций Черноморского региона (интеграция в европейское экономическое пространство, формирование новых европейских и евразийских транспортно-коммуникационных коридоров, сотрудничество с международными организациями безопасности и т.д.). Освещены характер и особенности двустороннего сотрудничества Причерноморских государств. Отмечен разный уровень развития двусторонних отношений Украины с другими Причерноморскими государствами при том, что за период с 1992 по 1997 г.г. Украина установила дипломатические отношения со всеми Причерноморскими государствами и заключила базовые двусторонние договоры о дружбе и сотрудничестве. Существование пробелов в двусторонней договорно-правовой базе Причерноморских государств объясняется появлением (после распада СССР) новых прибрежных государств Черного моря (Грузии, России и Украины), что создало проблему международно-правового регулирования совместного использования пространств и ресурсов Черного моря и делимитации морского пространства (установления границ континентального шельфа и исключительной экономической зоны).

Ключевые слова: Черноморский регион; Черноморский субрегион; регионализм; система международного сотрудничества; организационно-правовые формы международного сотрудничества Причерноморских государств; двусторонняя и коллективная дипломатия.

Tatiana A. Antsupova. International legal cooperation of the Black Sea region countries. – Manuscript.

The dissertation on getting a candidate of science degree in law speciality 12.00.11 – international law. – The Institute of international relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2003.

The dissertation is a scientific investigation of the theory and practice of international legal cooperation of the Black Sea region countries on the background of world wide and European integrational processes of the second part of XX – beginning of XXI centuries.

The new complex approach is developing in the frames of this investigation. That's the approach to consideration of the organizational-legal forms of the cooperation of the Black Sea region countries on the base of the author's classification of the international cooperation.

It is investigated the role and meaning of international diplomacy in a system of international cooperation. It is defined the gist of many-sided cooperation in a frame of international organization of the Black Sea region. The author also researches the character and specific distinction of dual cooperation of the Black Sea region countries.

The key words: the Black Sea region; the Black Sea subregion; regionalizm; the system of international cooperation; organizational-legal forms of integrational cooperation of the Black Sea region countries; dual and collective diplomacy.